

ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 338.2

Белоусова І.А., д.е.н., проф.
Житомирський державний технологічний університет

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ (ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ)

Досліджено сутність системи економічної безпеки суб'єктів господарювання, визначено етапи управління системою економічної безпеки та розглянуто її основні проблеми

Постановка проблеми. Стратегічними цілями забезпечення національної безпеки є входження України в десятирічній перспективі до числа двадцяти країн-лідерів за обсягом валового внутрішнього продукту, а також досягнення необхідного рівня національної безпеки в економічній і технологічній сферах [6].

У стратегії національної безпеки України для її економічної складової головною метою сформована через критерій прийнятого рівня забезпечення економічної безпеки. Цей критерій є комплексним показником, який інтегрує в собі рівень конкурентоспроможності, можливість підтримання сталого розвитку, стан продуктивності виробництва та зайнятості населення, які в свою чергу, є результатом узагальнення сукупності показників, які формуються на відповідних рівнях ієрархії "деревця цілей". Стратегія визначає пріоритети і напрямки діяльності держави у сфері національної безпеки. Головними для забезпечення прийнятого рівня економічної безпеки є поліпшення інвестиційного клімату, активізація інноваційної діяльності, реформування податкової системи та проведення земельної реформи [9].

Етимологічно термін "безпека" походить від грецького "володіти ситуацією". У Законі України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 р. № 964-IV до ст. 1 "Національна безпека розглядається як захищеність життя важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, нейтралізація реальних та потенційних загроз національній безпеці, серед яких зовнішньополітична, сфера державної безпеки, військова сфера та сфера безпеки державного кордону України, внутрішньополітична, економічна, соціальна, гуманітарна, екологічна, інформаційна сфери" [4].

Викладення основного матеріалу дослідження. Сутність економічної безпеки визначається складним і багатоплановим суспільним явищем, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву і нерозривно пов'язане з такими поняттями як: інтереси – національні, державні, громадські, корпоративні, індивідуальні; стійкість – національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи; незалежність – економіки від зовнішніх ринків, вироблення національної економічної стратегії без зовнішнього впливу; відтворення – головним життєво важливим інтересам в економічній сфері для суб'єкта будь-якого рівня – від людини до держави (відтворення свого існування).

Така методологія відкриває шлях до дослідження одного з найбільш фундаментальних факторів впливу на стан економічної безпеки країни та регіону – способу і ступеня узгодженості індивідуального, корпоративних та національних інтересів. Її утворюють – теорія, методи, інструменти і механізми реалізації функції економічної безпеки.

Таким чином, економічну і регіональну безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її фундамент і матеріальну основу, і, разом з тим, як взаємопов'язану систему певних рівнів. Це

означає, що стан національної безпеки держави залежить від життєздатності економіки, її ефективності, мобільності, конкурентоспроможності [2].

Система економічної безпеки є багаторівневою ієрархічною системою, яка містить елементи всіх рівнів: глобального, міжнародного, національного, регіонального, підприємства, людини. У свою чергу кожен з ієрархічних рівнів економічної безпеки складається з концепції, інтересів, загроз, індикаторів і норм права. Рівень національної безпеки включає наступні компоненти: макроекономічну, фінансову, інноваційну, енергетичну, технологічну, інвестиційну, продовольчу, зовнішньоекономічну, демографічну, військову, правову, регіональну та суб'єктів господарювання [3].

Сутність системи економічної безпеки суб'єктів господарювання – це збалансовано організована сукупність взаємопов'язаних елементів внутрішніх і зовнішніх органів і служб безпеки, їх функцій, організаційної побудови, економічної політики стратегії і тактики, принципів, конкуренції і методів, спрямованих на забезпечення реалізації інтересів суб'єктів господарської діяльності, підтримувати свою ефективність і конкурентоспроможність, здатних протидіяти всім видам загроз. Питання про адекватність системи національної безпеки України реаліям ХХІ століття залишається невирішеним і в науково-теоретичному, і в практично-соціальному аспектах. Причина – недосконалість традиційного соціально-філософського розуміння безпеки зважаючи статичності і динаміку змін у суспільстві та неналежної уваги до національної та регіональної безпеки з боку держави.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень і публікацій [1, 2, 3, 5] з проблем національної безпеки України відсутні дослідження впливу стану економічної безпеки суб'єктів господарювання на стан національної безпеки України.

Трансформаційні процеси в економіці України підтверджують відому аксіому – успішна діяльність і розвиток суб'єктів господарської діяльності безпосередньо залежить від внутрішньої та зовнішньої економічної стабільності держави і навпаки. Відповідно рівень модернізації системи економічної безпеки підприємств впливає на стан національної та регіональної безпеки України і захист національних економічних інтересів [7].

У дослідженні структуровані чинники впливу суб'єктів господарської діяльності на національну та регіональну безпеку України, до яких увійшли прибутковість підприємств за видами діяльності, рівень та обсяги інвестування, стан банківської системи України та процеси тіньової економіки. На рис. 1 показана принципова схема впливу економічної безпеки суб'єктів господарювання на національну безпеку України.

Без сумніву пошук домінуючих стратегій формування управління системою економічної безпеки підприємств, як складової частини регіональної і державної економічної безпеки, є найбільш актуальним в умовах трансформаційної економіки.

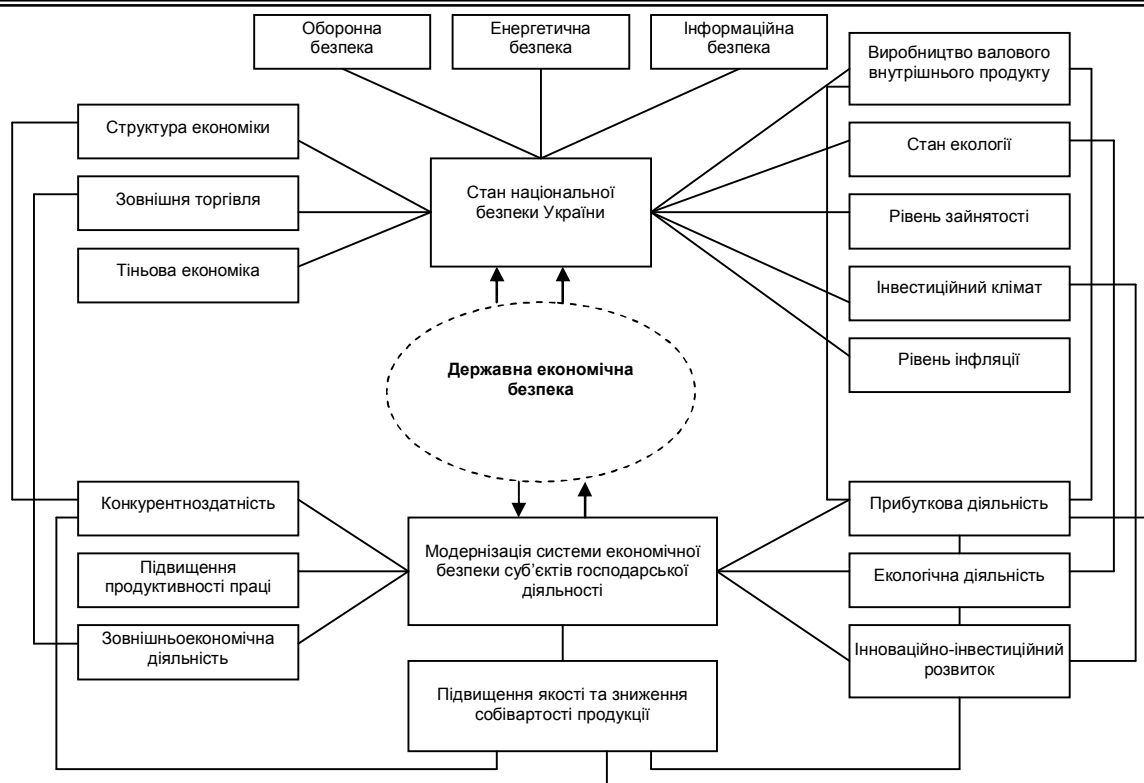

Рис. 1. Принципова схема впливу підприємств на стан національної та регіональної економіки України

Перехід української економіки на ринкові відносини супроводжувався різким падінням рівня виробництва та платоспроможності на тлі високих темпів інфляції, що призвело до неухильного зниження інноваційної активності промислових підприємств і сьогодні набуло майже незворотного характеру. Так, якщо наприкінці 1980-х років питома вага підприємств, які розробляли і впроваджували нову продукцію, виробничі процеси або вдосконалювали їх, у промисловості колишнього СРСР становив 60-70 %, то в першій половині 1990-х років цей показник знизився більш ніж у три рази. У 1992-1995 роках питома вага інноваційно-активних підприємств був у межах 20-26 %. В останні роки ця проблема тільки загострилася: якщо в 1997 р. питома вага підприємств, що впроваджували інновації, від загальної кількості промислових підприємств складала 17 %, то у в 2006 році – лише 11,2 %. За даними Держкомстату, в 2000 році кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації становила 1491, в 2005 році – 810, в 2007 – 1186, в 2008 році – 1160, в 2009 році – 1180. [8]. Для порівняння слід звернути увагу на те, що серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26 % та Греція – 29 %, але вони в два рази вище, ніж в Україні. А в порівнянні з країнами-лідерами, такими, як Нідерланди (62 %), Австрія (67 %), Німеччина (69 %), Данія (71 %) та Ірландія (74 %), розрив становить три-чотири рази [5, 8].

Статистичний аналіз свідчить про тенденцію збільшення придбання технологій в 2006-2009 роках і уповільненні цього процесу в 2010 році. За даними офіційної статистики, загальна кількість придбаних нових технологій в Україні в період за сім останніх років становила 5633. При цьому, результати власних досліджень і розробок за останні сім років складають в середньому 13,6 % (764 технології) від загальної кількості отриманих технологій. Цей показник – вкрай низький для країни, яка декларує інноваційно-інвестиційний шлях розвитку за умови створення відповідної інфраструктури національної інноваційної системи. Отримання ліцензій складало 5,6 % (314), що також свідчить про низький рівень захисту власних винаходів. Лізинг технологій дорівнював 0,3 % (16) до 2006 року, тобто цей інструмент практично

не використовується. Вартісні показники договорів на придбання інших зовнішніх знань (до 2007 р. – придбання нових технологій) в 2009 році свідчать про певну залежність України від імпорту технологій [8].

В Україні сукупна питома вага галузей, які відносяться до високотехнологічних і середньотехнологічних, становить менше 13 %, а вкладення в ці галузі, що становлять менше 5 % від інвестиційних ресурсів економіки, не відповідають не тільки їх ролі в економіці, а й потребам простого відтворення виробничого потенціалу. Створюються умови, які ведуть ці галузі до банкрутства. Необхідно відзначити дуже низьку частку продукції, виробленої галузями, що відносяться до високих технологій – всього 4,6 %. Домінуючими в українському експорті є галузі середніх і низьких технологій, що становить 56,1 %. Це означає, що країна орієнтується на виробництво традиційної індустріальної продукції, яка реалізується на конкурентно насичених ринках [8].

Досліджуючи проблеми економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності за напрямом національна безпека підприємство і його систему економічної безпеки П. Пригунов та О. Захаров розглядають наступним чином:

- діяльність підприємства (його економічна безпека) безпосередньо або побічно може впливати на стан національної та економічної безпеки держави;
- підприємство – це специфічна соціальна система, яка об'єднує різні професійні та соціальні групи і висуває для них особливі свої вимоги;
- підприємство характеризується домінуючим видом господарської діяльності (особливо, якщо це ліцензована діяльність);
- підприємство – це суб'єкт підприємницької діяльності, основне завдання якого є отримання прибутку;
- підприємство – це суб'єкт господарської діяльності.

Кожна з цих складових має свої можливості формування зовнішніх і внутрішніх загроз для діяльності підприємства, вимагає комплексного використання методів їх дослідження і формування системи економічної безпеки для протидії їм. Проблеми економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в науковій сфері національна безпека можна розглядати через:

– розвиток теорії та методології забезпечення або оцінки стану економічної безпеки підприємств певної галузі або діяльності яких впливає на стан економічної безпеки держави;

– дослідження загроз і небезпек, які характерні для економічної безпеки держави і впливати на діяльність вітчизняних підприємств;

– дослідження діяльності вітчизняних підприємств з протидії загрозам і небезпекам, які впливають на його діяльність і прямо або опосередковано є характерними для погроз економічної безпеки держави;

– аналіз економічної і фінансової діяльності підприємства, якщо його діяльність впливає на стан економічної безпеки держави або характерна для окремої галузі;

– оцінку стану захищеності підприємства, його ведучого виду економічної діяльності за умови розгляду діяльності його підрозділу безпеки або функціонування системи економічної безпеки на підприємстві;

– аналіз діяльності підприємства по забезпеченню своєї економічної безпеки через діяльність суб'єктів забезпечення його безпеки;

– дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, які можуть бути використані для підприємств певної галузі або для більшості вітчизняних підприємств;

– вивчення напрямків, форм, методів, засобів, технік і технологій забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах і які можуть використовуватися для забезпечення захисту національної економіки;

– вивчення організаційно – правового та економічного положення забезпечення функціонування системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах;

– вивчення, встановлення та оцінювання критеріїв, індикаторів, показників стану економічної безпеки на підприємствах залежно від специфіки провідного виду їх економічної діяльності;

– дослідження взаємозалежності стану економічної безпеки держави, суб'єктів її забезпечення на стан економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності.

Весь процес управління системою забезпечення економічної безпеки підприємства може містити наступні етапи: етап постановки цілей; аналізу зіставлення ефективності різних методів впливу на небезпеки, загрози і ризики; визначення технологій, методів, методик та інструментів протидії; постановка конкретних завдань структурним підрозділам; завдань конкретним виконавцям; організація оперативного зв'язку; організація внутрішнього і зовнішнього взаємодії в системі економічної безпеки; оцінюється ефективність прийнятих рішень щодо протидії небезпекам, загроз і ризиків для підприємства.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, на кожному з етапів використовуються свої методи управління системою протидії небезпекам, загроз і ризиків. Результати кожного етапу стають вихідними даними для подальших етапів, утворюючи систему прийняття рішень зі зворотним зв'язком. Така система забезпечує максимально ефективне досягнення цілей, оскільки знання, отримане на кожному з етапів, дозволяє коректувати не тільки методи впливу на небезпеки, загрози і ризики, але і самі цілі управління системою безпеки підприємства.

Базовим етапом, що дозволяє сформувати ефективний механізм управління системою економічної безпеки, є етап аналізу небезпек, загроз і ризиків. Завданням аналізу є виявлення джерел і причин небезпек, загроз і ризиків та причин їх виникнення. При проведенні аналізу необхідно:

– Визначити потенційні зони небезпек, загроз та ризиків;

– Виявити реальні і потенційні небезпеки, загрози і ризики, що супроводжують діяльність підприємства;

– Спрогнозувати можливий негативний вплив на підприємство виявлених небезпек, загроз і ризиків.

Методи якісного аналізу можна розділити на чотири групи:

1. Методи, засновані на аналізі наявної інформації.

2. Методи збору нової інформації.

3. Методи моделювання діяльності організації.

4. Евристичні методи аналізу.

Підсумкові результати якісного аналізу ризику, у свою чергу, служать вихідною інформацією для проведення кількісного аналізу. На етапі кількісного аналізу ризику визначаються числові значення ймовірності настання ризикових подій і обсягу викликаного ними шкоди чи вигоди. Визначення домінуючих стратегій формування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, які безпосередньо структурують пріоритетні завдання нейтралізації економічних загроз і небезпек, а також інтегрує заходи, які формуються під впливом системи економічної безпеки підприємств у контексті впливу на стан регіональної та національної безпеки України.

Список використаної літератури

1. *Бальцерович Л.* Соціалізм, капіталізм, трансформація: очерки на рубежі епох / Л. Бальцерович. – М.: Наука, 1999. – 332 с.
2. *Белоусова І.А.* Управлінський облік – інформаційна складова економічної безпеки підприємства: монографія // І.А. Белоусова. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 432 с.
3. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: монографія // за редакцією професора О.А. Кириченка. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 412 с.
4. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 № 964-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 351.
5. *Кириченко О.А., Єрохін С.А.* Інвестування: Підручник. – К.: Знання, 2009. – 573 с.
6. Новий курс: реформи в Україні 2010-2015. – К.: 2010. – 214 с.
7. Постанова Верховної Ради України "Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України" від 18.07.1995 № 532-95-п // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – С. 149-157.
8. Статистичний щорічник за 2009 рік. – К.: Державне підприємство "Інформаційно-аналітичне агентство", 2010. – 566 с.
9. Указ Президента України "Про Стратегію національної безпеки України" від 12.02.2007 №105/2007 // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – С. 5-12.

БЕЛОУСОВА Ірина Анатоліївна – доктор економічних наук, професор Житомирського державного технологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 01.11.11 р.